

G. ADELŠINAS

ARISTOTELIO PROTAS IR G. HÉGELIO GRYNOSIOS BŪTIES PRINCIPO GENEZĖ

G. Hégelio veikalą „Logikos mokslas“ galėtume laikyti idėjiniu vokiečių mąstytojo filosofijos centru¹. Šio veikalo „loginis pradasis“ yra grynoji būtis. Anot G. Hégelio, iš jos, kaip iš gyvos ląstelės, vystosi visas „Logikos mokslo“ organizmas. Verta prisiminti ir tai, jog grynoji sąmonės (dvasios) būtis sudaro tiek absoliutaus žinojimo (išdėstyto „Dvasios fenomenologijoje“ — kitame pagrindiniame G. Hégelio veikale), tiek sąvokos kategorijos (išdėstytos „Logikos moksle“) vystymosi pradą ir tikslą. Todėl gryniosios būties principas pasirodo esąs vienas iš svarbiausių G. Hégelio filosofijoje.

G. Hégelio gryniosios būties principo genezė čia bus aptarta siejant su Aristotelio skelbtuoju Proto principu. Mat kai kurie Aristotelio dialektinių konstrukcijų elementai betarpiškai įsiliejo į G. Hégelio dialektiką. Daugumą Aristotelio teiginių G. Hégelis laikė giliausia spekuliatyvios sąvokos išraiška, o patį Aristotelį — filosofu, kokio nesukūrė daugiau nė viena epocha².

G. Hégelis apibūdina grynąją būtį kaip neapibrėžiamą betarpiškumą (das unbestimmte Unmittelbare). Priminsim, jog gryniosios būties absoliutus neapibrėžtumas sutampa su jos betarpiškumu, betarpiškumas yra sykiu absoliučiai tarpiškas, o neapibrėžtumas reiškia nieko ir būties (neigimo ir realybės) sutapimą. Tačiau ar tikrumoje galimas visuotinum (neapibrėžtumo) ir vienatūmumo (betarpiškumo) atributų sujungimas viename principo (individualaus gyvenimo problema)? Ar iš tikrųjų absoliučiai tarpiška sąvoka išreiškia būties pradinį betarpiškumą (ir taip sprendžiama intelektualinės intuicijos problema)? Kaip suprasti, jog neapibrėžtumas („grynasis niekas“) glūdi viso esančio pasaulio pagrinde (teologinės bei ontologinės idėjos problema)?

Sprendžiant gryniosios būties, kaip ontologinio prado, problemą, G. Hégelis negalėtų apsieiti be antikinės filosofijos rezultatų panaudojimo. Platono bei Aristotelio sielos, proto (kaip eidoso bei tikrovės eta-

¹ Tai tvirtina pranešimuose Maskvos 1980 metų tarptautiniame simpoziume N. Motrošilova (TSRS), P. J. Labarieris (Prancūzija). Žr. šio simpoziumo medžiagas: *Философия Гегеля: проблемы диалектики*. — М., 1987. — С. 79, 123.

² *Гегель*. Сочинения. — Т. 10. — М., 1932. — С. 224.

lono) ir visybės principams G. Hėgelis priešstato dvasios, proto (Gestalt, apimančios visą tikrovę) ir visuotinybės principus. Grynoji būtis, kaip neapibrėžiamas betarpiškumas, siejasi su G. Hėgelio dialektiniu požiūriu į gyvenimą (žmogaus bei dvasios). Betarpiškumo ir tarpishkumo dialektika — su pažinimo procesu (t. y. fenomenologinių dvasios vystymusi link absoliutaus žinojimo). O būties neapibrėžtumo ir apibrėžtumo antitezė — su loginio (ontologinio) prado dialektika. Tuo remdamiesi, Aristotelio ir G. Hėgelio nuostatas sugretinsime trim aspektais: dialektiniu, gnoseologiniu ir loginiu.

Aristotelio Protas, pirma, yra idealumo bei atskirumo bendras principas (pats esantis idealiąja atskirybe). Protas yra kokybinė (o ne kiekybinė, susieta, anot Aristotelio, su materija) begalybė. Tokią begalybę G. Hėgelis analizuoja „Logikos mokslo“ I tome. Vykstantis atskirybėje (individe) konkretus idealumo bei atskirumo sutapimas išryškina sąlygas, kuriomis yra galimas abstraktus neapibrėžtumo bei betarpiškumo sutapimas gryniosios būties koncepcijoje. Antra, Protas yra visų eidosų eidosas, visų jutiminių formų forma. O tai reiškia, jog jis pats yra eidosas, visų atskirų pojūčių sintezės vienovė, ir siejasi su „Dvasios fenomenologijoje“ išryškinama pirmąja jutimine (o tarpishkai ir su paskutiniąja — absoliutaus žinojimo) forma (Gestalt). Čia išaiškinama abstraktaus betarpiškumo prigimtis. Trečia, Protas yra pirmasis variklis, visų materijos realizacijų realizacija. Anot I. Kanto, iš to sektų, jog Protas pavirsta grynuoju nieku. Anot G. Hėgelio, šis grynas niekas yra ne kas kita, kaip grynoji būtis — visų ontologinių kategorijų vystymosi pradai. Šiame punkte išaiškėja abstraktaus neapibrėžtumo prasmė: kokių būdu grynoji būtis, visų neigimų neigimas, ir grynas niekas, visų realiųjų neigimas, sutampa kaip priešpriešinamieji vienai ir tai pačiai būties apibrėžtumo (Bestimmtheit) sferai.

Aristotelio Proto, bendro Kosmoso judėjimo bei mąstymo principo, atributai — tai nekintamumas ir energiškumas: savo ištakomis jis yra nekintama elėjiečių būtis, o savo esme — teorinės (Anaksagoras, Platonas) bei praktinės (Sokratas) veiklos energija. Senąjį elėjiečių visybės principą Platonas ir Aristotelis atstatydavo idealia forma — idėjos (eidoso) mokyme, turint galvoje Visybės—proto—sielos lygmenų dialektiką. Aristotelis Proto koncepcijoje dialektiškai sutapatindavo šiuos tris (Platono filosofijoje išdėstytus hierarchiškai) lygmenis ir todėl visybės idealumą (visuotinumą) jis suvokdavo sykiu žymiai konkrečiau kaip atskirumą (vienatinumą, atomon). Protas, nekintantis ir nedalomas, energingas ir entelechinis, yra idealumo bei atskirumo principas³. Begalinė

³ K. Marksas rašė, jog sokratiškas praktinis judėjimas tampa vėl bendru ir idealiu Platono filosofijoje ir vovč išiskleidžia idėjų karalystėje. Aristotelio filosofijoje šis procesas vėl apjungia vienatinybę, kuri šiuo atveju jau yra tikra suvokiama vienatinybė (die wirkliche begriffliche Einzelheit ist).— Žr.: Marx K., Engels F. Werke, Ergänzungsband.— Berlin, 1968.— T. 1.— S. 214; arba Маркс К., Энгельс Ф. Из ранних произведений.— М., 1956.— С. 195. Tarybinėje literatūroje Proto atskirumą (individualumą)

idėja Aristotelio filosofijoje reiškiasi baigtiniu daiktu (jo paties forma, eidosu) ir Protas amžinai veikia baigtiniame kūne — antikiniame Kosmose. Protas, priešstatomas visai materijai (nekontantis ir nedalomas), tačiau formuojantis visų daiktų formas (energingas ir entelechinis), yra kiekybiškai unikalus, o kokybiškai — begalinis. Tokią pat begalybę, vadindamas ją „kokybine begalybe“, G. Hėgelis nagrinėja „Logikos mokslo“ I tomo Kokybės skyriuje. Šios begalybės kokybė, anot G. Hėgelio, yra ne kas kita kaip jos idealybė (Idealität), o tos begalybės regimasis vaizdas — skritulys arba apskritimas⁴ (prisiminkime Kosmoso judėjimą Aristotelio filosofijoje). G. Hėgelis šią begalybę susieja su Fürsichsein ir Sein-für-Eines kategorijomis, t. y. su individo būtimi⁵. Kokybinės begalybės, kaip idealiosios atskirybės, sampratoje atsispindi esminiai G. Hėgelio dialektikos momentai. Aristotelio patirtis, apmąstant begalybės idėją, teigia G. Hėgeliui, jog idėja, išlikdama savimi, gali pasireikšti daikto arba individo baigtine būtimi. Kaip tik tai vokiečių filosofas ir tvirtina jau viename iš ankstyvųjų darbų: „idėja yra begalybės ir baigtinumo sintezė“⁶. Anot G. Hėgelio, ir pats idealizmo principas yra lygiavertis baigtinių daiktų būties idealumo (das Endliche ideell ist) pripažinimui⁷. Pabrėšim tai, jog ir Aristotelį, kaip asmenybę, G. Hėgelis suvokia kaip idealiai spekuliatyviai filosofuojantį, o Protą — kaip aukščiausią idėją, kaip galutinį Platono idėjų teorijos įsikūnijimą. Aristotelio ir G. Hėgelio artumo šiuo klausimu priežastys yra šios. Pirmia, abu filosofai, išgyvenamų ir nujaučiamų gilių socialinių sukrėtimų fone, socialiniuose prieštaravimuose buvo linę išvelgti ne tragiškumo, o socialinio „apsivalymo“ išraišką (tai atsispindi Aristotelio „filosofiniame bebaimiškume“⁸ ir G. Hėgelio revoliucinėje dialektikoje). Antra, tiek Aristotelis⁹, tiek G. Hėgelis supranta, kad jų sistemos — tai tik grandis filosofijos istorijos raidoje, nors toji grandis, pasak jų, ir yra paskutinioji (atitinkanti tam tikros istorinės epochos pabaigą). Trečia, abiem filosofams yra būdingas nusiteikimas pakeisti teologinį, etinį ir estetinį idėjos turinį loginiu ir ontologiniu, t. y. pastebimas siekis nuosekliai plėtoti loginį požiūrį į pasaulį. Aristotelio Proto, kaip idealiosios atskirybės, koncepcijoje atsispindi Antikos požiūris į žmogaus gyvenimą kaip į visai pakartojamą (pagal lemties dėsnį). Vadinas, žmogaus būtis čia yra ikiasmeniška. Aristotelis, suvokdamas žmogaus asmenybę, neprieina iki jos esmės tikrojo vienatinumo. G. Hėgelis individą traktuoja

pabrėžia A. Losevas (*Лосев А. Ф. История античной эстетики.*— М., 1975.— Т. 4.— С. 37, 697), užsienio literatūroje.— G. R. G. Mure. (*Weiss F. G. Hegel's Critique of Aristotle's Philosophy of Mind.*— The Hague, 1969, Foreword.— P. XIV—XVIII.

⁴ Гегель. Наука логики.— М., 1970.— Т. 1.— С. 215—216.

⁵ Šį ryšį giliai ištyrė M. Ovsianikovas. (*Овсянников М. Ф. Философия Гегеля.*— М., 1959.— С. 51).

⁶ Disertacijos „Apie planetų orbitas“ tezėse (Гегель. Работы разных лет.— М., 1970.— Т. 1.— С. 265).

⁷ Гегель. Наука логики.— Т. 1.— С. 221.

⁸ Лосев А. Ф., Тахо-Годи А. А. Аристотель: жизнь и смысл.— М., 1982.— С. 261.

⁹ Лосев А. Ф. История Античной эстетики.— М., 1975.— Т. 4.— С. 14.

kaip netobulą (nepilną) dvasios pasireiškimą. Čia ryšku tendencija nuo scholastinės ir naujųjų amžių egoistinės asmenybės teorijos grįžti prie Antikos laikų „puikios (gražios) individualybės“ arba „idiliško charakterio“ sampratos. Tačiau tas posūkis įvyksta jau išplėtotai viršasmėniška būties forma: G. Hegelis dvasios sąvokoje dialektiškai sujungia visų asmenybių vienatinumą. Kitaip tariant, G. Hegeliui Aristotelio Proto koncepcijoje buvo patrauklus visiškai individualus, nors ir neasmėniškas Proto egzistavimas¹⁰. Tokia vienatinumo ir visuotinio sintezė yra ypatingybės kategorija. Pasiremdamas Proto, grynosios mąstymo energijos ir entelehijos analizės tradicija, G. Hegelis tikėjosi atrasti ir įrodyti tokį pat proto grynumą, tačiau jau esantį ne ypatingumu, tikrovės etalonu (idealu), o visuotinybe, apimančia „visą tikrovę“¹¹.

Išskiriant Aristotelio ir G. Hegelio sistemų santykio gnoseologinį aspektą, iš dalies atsiskleidžia minėto idealaus individo (atskirybės) tapšmas. Aristotelis negalėtų pripažinti idealaus individo tapšmo realiu, o G. Hegelis, priešingai, šio tapšmo aprašymui skiria visą „Dvasios fenomenologiją“. Sugretinamieji čia elementai — Aristotelio forma (eidos) ir G. Hegelio dvasios forma (Gestalt).

G. Hegelio dvasios pirmosios jutiminės formos (Gestalt) dialektika prasideda nuo sąmonės bei juntamo daikto grynosios būties (das reine Sein), t. y. nuo juslinio tikroviškumo (die sinnliche Gewißheit). Šiai dialektikai būdinga tiek tikroviškumo objekto (medis, namas), tiek ir tikroviškumo subjekto (įvairūs „Aš“) kintamumas. Viena, kas, anot G. Hegelio, išlieka pastovu jutiminio patyrimo metu — tai visuotinė šio sąmonės ir daikto santykio forma, kurią galėtume pavadinti pojūčiu. Tačiau toliau G. Hegelis neigia šios formos betarpiškumą, tvirtindamas, jog „visuotinumasis — tai juslinio tikroviškumo tiesa“, o tų jutiminių vienetinių daiktų buvimas esąs transcendentinis jutiminio patyrimo ir apskritai kalbos bei mąstymo atžvilgiu. Toks juslinio tikroviškumo neigimas, pereinant prie visuotinio, skiriasi nuo kantiškojo: anot G. Hegelio, absoliučiai individualūs, vienetiniai, jutimiškai suvokiami daiktai arba individai ne gnoseologiškai nepažinūs, o ontologiškai nieko verti, „niekingi“¹². Kitaip tariant, G. Hegelis čia prisijungia prie Aristotelio ir tiesiogiai perima pastarojo teiginį, jog „pojūtis — juntamųjų daiktų forma“¹³, priešingai I. Kantui, kuris kaip žinoma, pojūtį laikė pažinimo materija. Dėl to G. Hegelio besivystanti dvasia išsiveržia iš juntamo pasaulio ribų ir eina prie jutiminio suvokimo formos (die Gestalt der Wahrnehmung). Susiformavęs čia G. Hegeliui būtinas „prieštaringas

¹⁰ Гегель. Сочинения.— Т. 10.— С. 241—252.

¹¹ Ten pat.

¹² Гегель. Сочинения.— М., 1959.— Т. 4.— С. 57—58.

¹³ „Sielą galima palyginti su ranka — kaip ranka yra visų įrankių įrankis, taip protas — visų formų forma ir pojūtis — juntamųjų daiktų forma“ (Aristotelis. Apie sielą.— V., 1959.— P. 148).

daikto jutiminis suvokimas", anot I. Kanto, būtų galimas tik egzistuojant transcendentaliam idealui (t. y. dievui). Tačiau vienovėje, reikalingoje jutiminiam daikto suvokimui, nėra nieko priešinga antikiniam idealui, kitaip tariant, Platono bei Aristotelio teigtai eidoso pažiūrai, turint galvoje Visybės—proto—sielos dialektiką. Kaip tik toks jutiminis daikto visuotinumas, visuotinas ir sykiu individualus, buvo Aristotelio pavadintas eidosu (forma), pirmąja entelechija, daikto „siela“. Platono ir Aristotelio idėją G. Hėgelis ir supranta kaip „apibrėžtą visuotinybę“, kaip regimąjį daikto vaizdą, t. y. kaip eidosą¹⁴. Tokio eidoso koncepcija, anot G. Hėgelio, yra ne tik sofistų sensualizmo kritika, bet ir pačios grynosios minties (Anaksagoro Nuso) neigimas. G. Hėgeliui buvo svarbu šis Platono bei Aristotelio eidoso dialektikos visuotinumas, kurio dėka susijungia į vienumą visa begalinė regima juslinio tikroviškumo įvairovė. Platono ir Aristotelio teorijoje buvo užbaigtas toks pažinimo subjekto ir objekto supriešinimas, kai skirtumas tarp subjekto ir objekto išlikdavo visiškai „skaidrus“, naiviai įsivaizduojamas kaip „vidaus“ ir „išorės“ skirtingumas¹⁵. Ši eidoso teorija, pasak G. Hėgelio, ir yra pirmoji filosofijos istorijoje „moksliškumo patirtis“¹⁶.

Platono ir Aristotelio eidosas sutampa tik su pirmąja jutimine dvasios forma (Gestalt), t. y. sutampa su Gestalt ne visa šios sąvokos apimtimi: nei eidosas, nei eidosų eidosas — Protas, neturi nieko bendra su tuo dvasios formų tapsmu, kuris veda prie formų formos — „absolūtiaus žinojimo“. Tačiau vis dėlto eidosas, pirmoji jutiminė forma, yra savotiškai pilnas ir uždaras, nes besivystanti dvasia nevisiškai atsiskiria nuo juslinio tikroviškumo, o grįžta prie jo religijos forma (tikėjimo reiškiniu) bei dar aiškiau — absolūtiaus žinojimo, dvasios grynosios būties, kaip loginės idėjos, forma.

Analizuojant dviejų sistemų santykį loginiu aspektu, sugretinsime Proto, kaip pirmojo variklio ir formų formos, sampratą su G. Hėgelio požiūriu į grynąją būtį kaip imanentinį visų kategorijų saviraidos (iki Esmės ir Sąvokos) loginį pradą.

Aristotelis judėjimo procesą suvokdavo kaip „materijos forminimą“ arba „galimybės realizaciją“ (entelecheia). Todėl pirmojo variklio, formų formos arba visų realizacijų realizacijos problemos esmė — dialektiškai prieštaringas tiek rūšies, tiek giminės savybių sujungimas, kitaip tariant, dialektinis formos ir materijos suvienijimas. Vėliau, scholastinėje filosofijoje, racionalizme, I. Kanto ir pagaliau G. Hėgelio sistemose, ši problema buvo formuluojama taip: kaip suprasti „visos realybės vienumą“?

¹⁴ Гегель. Сочинения.— Т. 4.— С. 30.

¹⁵ Platonas ir Aristotelis priešstatė ikisokratikų „simetrijai“ asimetrinį proporcijos santykį (mimezios sąvoka), ikisokratinėms „apčiuopiamoms“ intuicijoms reginčiąją intuiciją, Elėjos visybės — daugio dialektikai vientisumo — dalių dialektiką. Čia susiformavo ne simetriškas, o „idealus“ kosmoso kūnas.

¹⁶ Nuoseklią raidą nuo sokratinių pažiūrų prie moksliškumo pradėjo Platonas ir užbaigė Aristotelis (Гегель. Сочинения.— Т. 10.— С. 123).

Kantas, kritikuodamas G. Leibnicą, sakė (pagrindinių teiginių analitikos pabaigoje¹⁷), jog toks vienumas, kadangi tikrovėje (o ne tik intelekto) esamos daiktų savybės yra prieštaringos ir panaikina viena kita, — virsta „nieku“. I. Kantas toliau pateikia „nieko“ kategorijų lentelę. G. Hegelis, visiškai sutikdamas su šia kantiškosios kritikos dalimi, ne tik kad nepatenka į aklavietę, o atvirksčiai (panašiai kaip Aristotelis) — įžiūri čia visos savo filosofinės sistemos pradžią ir pagrindą. Suvokdamas prieštaravimą kaip realiai vykstantį procesą, G. Hegelis sutapatina neigimo ir realizacijos kategorijas. „Visų neigimų vienumas“, anot G. Hegelio, yra tas pats, kas „visų realiųjų vienumas“¹⁸, arba kitaip tariant, grynasis niekas tiesiogiai sutampa su grynąja būtimi. Šis sutapimas — pradinis principinis „Logikos mokslo“ punktas. Jis yra galimas tik dėl to, kad G. Hegelio loginių kategorijų vystymosi proceso (lygiai kaip ir Aristotelio judėjimo proceso) pagrinde glūdi absoliutus subjektas, o grynoji būtis yra ne kas kita kaip dvasios grynoji būtis.

Aristotelio ir G. Hegelio artumas analizuotų trijų dialektinių konstrukcijų elementų atžvilgiu yra svarbus G. Hegelio filosofinės sistemos momentas. Galima būtų nurodyti ir kitus tokio esminio dviejų sistemų elementų atitikimo bei funkcinio panašumo pavyzdžius.

Pirmuoju atveju tai būtų bendras abiem filosofams požiūris į Proto bei Kosmoso tikslumą, sąsajos tarp Aristotelio skelbtojo Proto, kuriame subjektas tapatus objektui, „mąstymo mąstymo“, ir G. Hegelio Absoliutaus subjekto. Panašiai jie suvokia formalų arba idealų tikrovės pobūdį, loginio ir istorinio būtinumo ryšį (kuris atsispindi aristotelinės ir hegelinės filosofijos sistemiškume). Esama glaudaus artumo abiejų mąstytojų požiūryje į filosofiją kaip į teorinę (mokslinę) doktriną, požiūryje į „dieviškąjį“ būtinumo pobūdį. Būtinumas, Aristotelio filosofijoje, susieja vietas bei laiko aplinkybes ir įvykio atsitiktinumą (topos ir tychē), G. Hegeliui būtinumo ir atsitiktinumo sintezę užtvirtina „pasaulinio proto gudrumas“. Dar galima paminėti ryšius tarp entelechinio Proto nusiteikimo ir galutinio G. Hegelio sąvokos konkretiškumo, tarp teoriniame Prote ir spekuliatyvioje sąvokoje esamo „gyvenimo“. Galutinė šio „gyvenimo“ išraiška yra Aristotelio silogizmo figūrose arba G. Hegelio „pačios sąvokos sprendinyje“.

Lygiai taip pat galima būtų nurodyti ir šių sistemų funkcinio panašumo elementų pavyzdžius.

Gilinantį į visus tokius atvejus, būtina turėti galvoje, jog Aristotelio formuluojamas amžinas nekintantis priešybių supriešinimas G. Hegelio sistemoje virsta priešybių susidūrimu, jų susinaikinimu ir tapsmu naujomis priešybėmis. Tad kyla klausimas, koku būdu esantis ramybėje mąstymas¹⁹ tampa dvasios „absoliutaus neramumo“ (t. y. dialektinio

¹⁷ Kantas I. Grynojo proto kritika. — V., 1982. — P. 250—251, 245.

¹⁸ Гегель. Наука логики. — М., 1970. — Т. 1. — С. 173—174; М., 1971. — Т. 2. — С. 68.

¹⁹ „<...> mintis yra labiau panaši į tam tikrą ramybę ir sustojimą, negu į judėjimą“ (Aristotelis. Apie sielą. — P. 74).

mąstymo) idealu? Juk beveik visas Aristotelio filosofines konstrukcijas Hégelis savo veikaluose (ypač „Filosofijos istorijos paskaitose“) pateikdavo kaip spekuliatyvios sąvokos (der tiefste spekulative Begriff) išraišką.

Tokį idealų Aristotelio „teorinių“ (mąstymas kaip stebėjimas) ir G. Hégelio „spekuliatyviųjų“ (gimdantis realybę mąstymas) nuostatų atitikimą, manytume, lemia protinės teorinės veiklos subjektas. Šis subjektas, nesvarbu, ar jis būtų suvokiamas kaip „būtina esybė“ ar kaip grynoji būtis,— yra dievas. Tačiau šio subjekto esmė yra ta, jog tiek Aristotelio, tiek G. Hégelio sistemoje šiame subjekte teologinė ir ontologinė idėjos grindžia viena kitą (pereina viena į kitą). Anot Aristotelio, „pirmoji filosofija“ yra iš esmės dieviškas mokslas, nes jinau privalo tirti pirmąsias priežastis ir pirmuosius pradus, kurie ir yra dievas. Toks mokslas, labiau priklausantis ne žmogui, o dievui, yra amžinas dievo (Proto) savimąstymo pasireiškimas. Taip pat ir „Logikos mokslas“ — tai vaizdas dievo, koks jis yra savo amžinoje esybėje iki pasaulio (gamtos ir bet kokios baigtinės dvasios) sukūrimo²⁰. Vis dėlto, nepaisant tokio „pirmosios filosofijos“ ir „Logikos mokslo“ išeties taško, tikrumoje pirmuoju atveju filosofijos („Metafizikos“) objektas yra būtis (onta, to ti ēn einai, oysia), o antruoju — sukuriama būties (das Sein) dialektika.

Dieviškasis „pirmosios filosofijos“ ir „Logikos mokslo“ prado pobūdis atsispindi ir tokiose šių mokslų savybėse: jie patys save pagrindžia ir įrodo savo būtinumą, yra skirti saviziniai ir atrodo esą tolimi nuo visų žmogiškųjų poreikių ir interesų (nors ir veikia juos nuolatos). G. Hégelis, panašiai kaip Aristotelis „Metafizikos“ XII knygoje, rašo, jog atradusio save patį ir tik pačiame savyje besivystančio mąstymo tykiame kosmose (in den stillen Räumen), nuščiūva interesai, skatinantys tautų bei individų gyvenimą²¹. Nuolatinis buvimas ir darbas šioje šešėlių karalystėje, anot G. Hégelio, yra sąmonės absoliuti disciplina ir kultūra. Sąmonė čia dirba darbą, tolimą nuo jutiminių suvokimų ir tikslų, nuo jausmų, nuo vaizduotės pasaulio, nuo viso to, kas yra tik nuomonė²². Plėtojant šį mokslą, anot Aristotelio, atskiro individo indėlis (panašiai kaip ir pas Hégelį) yra arba „nieko“ nepadaryta, arba labai „mažai“ padaryta, tačiau visų pastangos duoda tam tikrą regimą rezultatą. Tas bendras visų turtas ir yra tiesa²³.

Aristotelio ir G. Hégelio pažiūros artimos toje savimąstančio Proto arba dvasios grynosios būties sferoje, kur būtis virsta dievu, o dievas — būtimi. Tačiau tai ne mistinė, o tiesiog filosofinio mąstymo sfera. Tiesa, G. Hégelis ir Aristotelis artimi tokioje šios sferos gelmėje, jog, atrodo, priėjus iki pačių teorinio mąstymo ištakų, taip ir liko joje visiškai vieni.

²⁰ Гегель. Наука логики.— Т. 1.— С. 103.

²¹ Ten pat.— P. 85.

²² Ten pat.— P. 113.

²³ Аристотель. Сочинения.— М., 1976.— Т. 1.— С. 94.

Svarbus žmonijos minties istorijai bei šiuolaikinei dialektikai dviejų mąstytojų pakilimas į teorinio mąstymo aukštumas buvo įvertintas jau K. Markso: „Aukščiausios išraiškos platoniškas entuziazmas virto ekstaze, o Aristotelio, Spinozos, Hegelio entuziazmas — grynąja, idealiąja, karšta meile mokslui“²⁴.

---

²⁴ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения.— 1-е изд.— М., 1928.— Т. 1.— С. 498.